ILEANA OANCEA

ASUMAREA UNUI DESTIN: TERESA FERRO (1956–2007)*

Pentru specializarea Limba italiană de la Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie de la Universitatea de Vest din Timişoara, Profesoara Teresa Ferro a fost unul dintre colaboratorii principali în acţiunea de edificare a acestei importante direcţii de studii filologice. Ea a pus la baza noii ctitoriri academice un efort constant în a o sprijini, în anii începuturilor, dar şi după aceea, prin implicarea directă, materializată prin susţinerea a numeroase comunicări, precum şi prin prelegeri şi seminare, pline de idei originale, ca şi prin implicare indirectă, în calitate de coordonator din partea Universităţii din Udine a programului Socrates.

În cartea *Despre noosferă. O construcţie a memoriei*, Timişoara, Excelsior Art, 2005, am publicat cele câteva interviuri apărute în valoroasa revistă „Orizont", în care am încercat să surprind profilul spiritual al unei personalităţi de excepţie, romanistă şi românistă de vocaţie, atât de legată de România şi, aş spune, în mod special de Timişoara, dar şi de Bucureşti şi Cluj, unde a publicat volume importante în care au fost adunate articole scrise în Italia. Amintesc aici lucrarea plină de sugestii în special pentru studiul limbii române literare, *I missionari cattolici in Moldavia. Studi storici e linguistici*, Editura Clusium, Cluj Napoca.

Limba română în faţa Occidentului, ca să folosesc o formulă coşeriană celebră, a avut în Teresa Ferro una din vocile cele mai autorizate. Şi, dacă istoria se face prin personalităţi privilegiate, Teresa Ferro şi-a asumat cu pasiune şi luciditate o bucată de istorie românească aflată într-un moment de răscruce, integrându-se, astfel, în pleiada de savanţi, străluciţi romanişti şi românişti italieni, interesaţi de spaţiul romanităţii orientale. Căci în Italia a existat o acută preocupare pentru acest spaţiu. Rândurile care urmează doresc să aducă un omagiu Profesoarei şi prietenei noastre Teresa Ferro şi, mai ales, modelului inefabil pe care ea l-a reprezentat, reverberând adânc în conştiinţa tuturor celor care au venit în contact cu ea. Acesta este poate lucrul cel mai de preţ pe care ea l-a pus la baza edificiului: italiana la Timişoara.

Teresa Ferro a trăit mereu în zona pură a valorilor spiritului. Noi, cei care o cunoşteam şi o preţuiam, eram antrenaţi în această lume a ei, care era şi a noastră, astfel încât orice întâlnire avea fervoare şi frumuseţe. Şi o anumită gratuitate, ca o pagină de literatură.... Ne aflam cu ea dincolo de cotidianul tern, pentru a ne bucura să schimbăm gânduri despre oameni interesanţi, lecturi stimulatoare, proiecte zămislite în conglomeratul altfel lipsit de relief al realului. Nu-şi permitea să nu citească, să nu scrie, să nu stea aplecată pe manuscrise dificil de descifrat privind ro-

* Într-o primă variantă, textul a fost publicat în „Philologica Banatica" (Timişoara), II, 2008.

BDD-V669 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:56 UTC)

mâna veche, să nu călătorească, nu pentru agrement, ci pentru a participa la congrese, colocvii, conferinţe şi pentru a ţine numeroasele ei comunicări şi prelegeri, atât de interesante, în diverse oraşe ale României, în primul rând, la Timişoara.

La Facultatea de Litere din Catania a studiat filologia clasică. În 1977–1978, Catedra de filologie romanică înfiinţase un curs de filologie română, ţinut de tânărul pe atunci, cunoscutul romanist şi românist Giuseppe Piccillo, sicilian şi el, unde româna era privită, în binecunoscuta tradiţie a romanisticii, ca limba cea mai izolată, dar şi cea mai apropiată de latină. Atunci s-a deschis interesul de-o viaţă al viitoarei cercetătoare pentru studiul limbii române, consolidat în România, la cursurile de vară din Braşov şi prin puternice legături personale cu mari lingvişti români. Îi amintesc aici pe G. Ivănescu, pe Al. Rosetti, dar şi pe Marius Sala, soţii Avram, Gheorghe Chivu, Liviu Onu.

Teresa Ferro nu uita niciodată să rămână în contact cu prietenii şi studenţii ei de la Timişoara, Catania şi Udine. A avut o viaţă bogată şi intensă. Permanent ea şi-a multiplicat planurile existenţiale. Neuitând niciodată nimic important, ea a făcut să dureze firele urzelii spirituale, în centrul căreia se afla acea parte a romanităţii, vitregită deseori de istorie, pe care ea a înţeles-o profund, studiind-o cu o pasiune nedezminţită şi talent şi impunând această pasiune studenţilor italieni de la lectoratul de limba română al Universităţii udineze, pe care l-a coordonat după pensionarea profesorului Alexandru Niculescu. Şi aici intrând, desigur, italiana studiată în universităţile româneşti şi, în primul rând, italiana la Timişoara. Româna şi italiana, astfel conjugate, prin gestul constructiv al Profesoarei, se dovedeau din nou părţi ale unităţii europene axate pe rolul fundamental al Romaniei în cultură, despre care Teresa Ferro avea o înaltă concepţie.

Survenită în plin elan creator, boala nu a schimbat-o. Nu s-a plâns niciodată. Continua să trăiască, după legile, de ea ştiute, ale preaplinului ei sufletesc, în deplina coerenţă a lumii ei interioare, care cunoştea alte rânduieli şi alte nevoi decât cele ale existenţei obişnuite. Viaţa sa avea în continuare ritm, densitate şi numeroase straturi de semnificaţie. Şi continua să nu omită nimic important. Şi continua să fie mereu generoasă, mereu frumoasă....

În ultimii ei ani de viaţă am realizat acele interviuri, publicate apoi în carte, cu conştiinţa clară că, pentru ea, timpul începuse să se depene mult prea grăbit. *Ştiam cu claritate că asistam la ceva greu de redat în cuvinte: asistam nu la consumarea unei existenţe minate de dramatismul unei boli incurabile, ci la consumarea unui destin, asumat ca datorie spirituală, mereu de îndeplinit, singura care conta pentru ea cu adevărat.*

În discursul de răspuns la decernarea titlului de Doctor Honoris Causa, conferit în 15 mai 2003 de către Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie, Universitatea de Vest din Timişoara, eveniment central în evoluţia unei cariere academice excepţionale, Teresa Ferro, Profesoara astfel omagiată, formula premonitoriu şi subtextual un pariu tulburător: cel cu boala necruţătoare ce urma, nu peste mult timp, să întrerupă cursul unei existenţe stând sub semnul preţios al tensiunii intelectuale. Ea vor-

BDD-V669 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:56 UTC)

bea de *câţiva ani* care ar fi putut să-i fie îngăduiţi. Nu au fost mai mulţi... Se stingea în iunie 2007, la trei luni de la câştigarea concursului de Profesor universitar titular. Ceremonia impresionantă de la Timişoara a rămas pentru Teresa Ferro unul dintre cele mai luminoase momente ale vieţii sale; la fel a rămas şi pentru grupul de universitari udinezi prezenţi în Aula Magna a Universităţii de Vest, plină până la refuz de cadre didactice, invitaţi, studenţi.

Noi, cei care *ştiam*, am putut citi în acele cuvinte din finalul discursului ei împăcarea, aparent senină, cu un destin tragic, cu multă suferinţă în ultimii ani de viaţă. L-a înfruntat cu discreţie, curaj şi demnitate, multiplicându-şi proiectele, într-o impresionantă risipă de sine. Căci ea *ştia*: timpul începuse să nu mai aibă răbdare pentru ea. Acest pariu a constituit partea necunoscută şi nevăzută, dar mereu prezentă, a ceea ce a constituit latura „nocturnă" a vieţii ei, care i-a însoţit ritmul solar al vieţii „diurne", acolo unde, printre vizitele la medici, îşi concentra efortul creator cu o nemăsurată convingere că preţul vieţii trebuie sporit până la ultima clipă.

*

Ultima ei săptămână la Udine şi la Universitate am petrecut-o împreună. Fiind evident foarte bolnavă, Profesoara se devota totuşi studenţilor şi celor câtorva studii care se aflau pe masa ei de lucru. Nu se plângea, într-o deplină libertate interioară. Şi, îndrăznesc să spun, într-o deplină singurătate a bolii, care nu mai putea fi învinsă.

Mă aflam, în mai 2007, ca în ultimii ani, de altfel, la lectoratul de română al Universităţii udineze, invitată de şefa departamentului, Teresa Ferro, să analizez lirica unor mari poeţi români: Eminescu, Macedonski, Blaga, Bacovia. Numărul mare de studenţi, foarte mare pentru un lectorat de română în străinătate, îl simţeam impregnat de spiritul exigent şi de curiozitatea intelectuală a Profesoarei lor.

Ca la Timişoara, când studenţii români desluşeau tainele limbii lui Dante, iar Teresa Ferro le vorbea despre limba literară italiană, „la dolce lingua dove il si suona". Un model intelectual îşi impunea cu pregnanţă valenţele formative. Un arc între două spaţii ale Romaniei se întindea astfel, unind cele două universităţi, în credinţa comună că ştiinţa înseamnă comunicare, dar şi comuniune spirituală.

Ultimele zile ale Teresei Ferro le-am trăit împreună în apartamentul ei. Imaginea lor mă urmăreşte tulburător. Deja la capătul vieţii, Teresa lucra la un articol care trebuia să apară urgent. Nici o vorbă despre suferinţa ei şi despre umbrele care începuseră să o înconjoare, necruţătoare, anunţând marea trecere...

Am plecat, eu spre Timişoara, ea spre Catania (oraşul studenţiei şi al primelor sale realizări ca profesor de română). Şi foarte curând... spre eternitate. Mă întreb şi acum, având mereu înaintea ochilor frumosul ei chip slăbit, dar atât de viu: e posibil într-adevăr ca ea să nu mai fie? Am o enormă strângere de inimă în loc de răspuns. Şi avea numai 51 de ani...

BDD-V669 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:56 UTC)

A hrănit în miezul incandescent al trudei ei, realizate cu atâta coerenţă şi atât de lucid orientate, năzuinţa de a da sens vieţii. Eminescianul îndemn al nelepădării clipei celei repezi, în noianul celor care vin şi trec fără noimă, îl regăsim la Teresa Ferro în această multiplicare a planului spiritual la fel de valorizantă: lucrările proprii, cu perspective înnoitoare, lectoratul de română, unul din cele mai puternice din Occident, munca în bibliotecile adăpostind numeroase manuscrise ce trebuiau în continuare să fie scoase la lumină şi interpretate, relaţiile cu viaţa culturală şi academică românească din Italia şi din România. Un fel de frenezie existenţială, al cărei spectator emoţionat am fost de atâtea ori.

Teresa Ferro a avut relații constante cu lingviști importanți, cum ar fi Lorenzo Renzi și Alexandru Niculescu, un savant român „occidentalizat", cum ar spune ea, care a condus lectoratul de limba română de la Udine și cu care a colaborat, preluând în continuare conducerea lectoratului, după pensionarea profesorului Niculescu. Cu Maria Iliescu, de asemenea, a avut legături științifice fructuoase.

Pentru Eugeniu Coșeriu a avut o specială considerație**,** pe care am putut să o percep și prin organizarea congresului internațional de la Udine, din 11–14 septembrie 2002, având o tematică trimițând la cartea acestuia, *Limba română în fața Occidentului*. Congresul trebuia să debuteze cu expunerea marelui lingvist român, *Româna în perspectiva lingvisticii generale*. Comunicarea trebuia să desfășoare liniile generale ale abordării romanității orientale. Personalitatea științifică de excepție a lui Eugeniu Coșeriu urma să fie omagiată cu ocazia congresului prin decernarea titlului de Doctor Honoris Causa al Universității udineze. Dar n-a fost să fie așa, marele om de știință trecând în veșnicie puțin înainte de începerea congresului, în Germania, la Tübingen. Astfel că această prestigioasă întâlnire științifică s-a transformat într-o omagiere *post-mortem* a marelui savant, la care au participat romaniști și românişti foarte importanți, reprezentând lumea științifică în care se mișca Teresa Ferro. Actele congresului au fost publicate în volumul *Romanía e Románia: Lingua e cultura romena di fronte all'Occidente***,** care a apărut la Udine în anul 2003 și care a fost dedicat memoriei marelui savant român.

În acțiunea de promovare a doctrinei coșeriene, de data aceasta în România, un rol fundamental l-a avut și îl are Centrul de studii integraliste coșeriene de la Universitatea din Cluj, condus de profesorul Mircea Borcilă. Cercetătoare pasionată, preţuind în mod deosebit bucuriile subtile ale muncii intelectuale, Teresa Ferro avea în plus bucuria pură a contactului cu tinerii, pe care ştia să îi însufleţească spre cunoaşterea unui spaţiu al romanităţii, complex şi de multe ori surprinzător, oricum atipic. Pentru „copilul teribil al Romaniei", cum numea Pierre Bec limba română, Teresa Ferro avea, cum am menţionat deja, o adâncă înţelegere şi o specială iubire, dublată de o profundă şi multilaterală cunoaştere, concretizate în lucrări de o valoare deosebită, publicate sau unele rămase în manuscris, cum ar fi, de exemplu, cursul de istorie a limbii române literare, pe care îl preda la Udine în ultimii ani, cursul fiind redactat parţial şi rămas în locuinţa ei de la Udine. Curs care ar fi urmat să fie şi el continuat şi publicat.

BDD-V669 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:56 UTC)

Teresa Ferro a avut timp, din acel timp care începuse să nu mai aibă răbdare, pentru prietenii ei. Ea a fost o adevărată instituţie a prieteniei, cultivate cu inteligenţă şi sensibilitate. Ea ştia un lucru pe care puţini îl ştiu: prietenia este un dar al zeilor, dar şi un spaţiu spiritual, mereu de împlinit şi atât de gratificant. Ţinând şi el, desigur, de destin. Prietenia cu Teresa Ferro a însemnat pentru mine una dintre cele mai importante experienţe intelectuale şi afective.

A existat la Timişoara o insulă de „italienitate". Alături de Teresa Ferro era adesea prezent profesorul ei întru română şi românist cunoscut, şi el sicilian, Giuseppe Piccillo, şi, punctual, alţi reputaţi profesori italieni, cum ar fi celebrul romanist şi românist Lorenzo Renzi, de la Universitatea din Padova, şi el Doctor Honoris Causa al Universităţii de Vest, scriitorii Fulvio Tomizza şi Corrado Calabrò, ca invitaţi ai profesoarei Viorica Bălteanu la seratele *Dante Alighieri*, atât de inspirat concepute, la care Teresa Ferro a conferenţiat de mai multe ori. Din acest spaţiu „italienizant" mai făceau parte şi lectorii de italiană de la Universitatea de Vest, care şi-au făcut doctoratul la Timişoara: Daniele Pantaleoni, colaborator al Teresei Ferro şi elev strălucit al profesorului Alexandru Niculescu la Udine, coordonator al lectoratului de română şi deopotrivă Doctor Honoris Causa al Universităţii de Vest, şi Maria Luisa Lombardo, excelentă discipol sicilian al Teresei Ferro. Amândoi deveniţi doctori în filologie la universitatea timişoreană.

Nu este locul aici pentru a prezenta lucrările ştiinţifice atât de importante ale Teresei Ferro, cercetătoare cu o formaţie complexă de romanistă şi românistă, excelentă cunoscătoare a problemelor privind istoria limbii române, începând cu substratul, abordat în teza ei de licenţă. S-a scris mai mult despre ele.

Ceea ce am dorit să surprind acum a fost ceea ce mi s-a părut că reprezintă esenţa unui destin special, adică „desenul din covor" al curgerii existenţiale.

Teresa Ferro a avut o vocaţie specială a construcţiei spirituale: la catedra de română de la Udine şi, mai înainte, la Catania, universităţi al căror număr de studenţi care învăţau româna era mereu în creştere, o adevărată operă vie şi, deopotrivă, în teritoriul sever al activităţii de cercetare urmărite cu o deosebită consecvenţă. Dar, nu mai puţin, această vocaţie s-a manifestat în susţinerea limbii italiene în România, un loc privilegiat avându-l nou înfiinţata specializare de licenţă în italiană de la universitatea timişoreană. O altă construcţie, o altă operă vie, zămislită în pasta realului, în care Profesoara a lăsat mereu ceva din bogata sa personalitate.

*

Această evocare ar putea fi un fragment dintr-o necesară istorie a relaţiilor academice realizate sub zodia românităţii în context occidental la care profesorul G. G. Neamţu, omagiat în acest volum, a participat cu deosebită dăruire (în Germania, 1973–1977, şi în Franţa, 1984–1987).

BDD-V669 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:56 UTC)

ASSUMING A DESTINY: TERESA FERRO (1956–2007)
(*Abstract*)

Our contribution is a modest homage dedicated to the exceptional Professor Teresa Ferro. She became famous due to her many academic and extremely original studies, universitary lectures, courses. On the other side she was a devoted coordinator of the international Socrates Programme delegated by the University from Udine. Our evocation might be seen as a fragment which is part of a necessary history regarding the academic reactions realized under the sign of the Romanian Idiom and Spirit inside the Western context, where the respected Professor G. G. Neamțu has participated with a sincere devotion both in Germany and in France.

Cuvinte-cheie: *Teresa Ferro, Universitatea de Vest din Timişoara, Università degli Studi di Udine.*
Keywords: *Teresa Ferro, West University of Timișoara, Università degli Studi di Udine.*

Universitatea de Vest
Facultatea de Litere
Timişoara, B-dul Vasile Pârvan, 4

BDD-V669 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:56 UTC)